

УДК 32:316.354:355.1

<http://orcid.org/0000-0002-3240-3555><http://doi.org/10.5281/zenodo.1402762>

Ю. О. Тяпкіна

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ АРМІЇ У КОНТЕКСТІ ТЕОРЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ Ч. МІЛЛСА

У статті уточнюється проблемне поле армії у контексті аналізу теоретичної спадщини Ч. Мілса. Увага акцентується на розгляді функціонального потенціалу системи військового відомства як одного із провідних соціальних інститутів сучасного суспільства у контексті розкриття історії його взаємодії з іншими структурними утвореннями соціуму (історичний аспект), а також з позиції аналізу поточної міжнародної ситуації у світі (сучасний вимір).

Ключові слова: концепція, пануюча еліта, економіка, політика, армія.

Ю. О. Тяпкина

ПРОБЛЕМНОЕ ПОЛЕ АРМИИ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ Ч. МИЛЛСА

В статье уточняется проблемное поле армии в контексте анализа теоретического наследия Ч. Миллса. Внимание акцентируется на рассмотрении функционального потенциала системы военного ведомства как одного из ведущих социальных институтов современного общества в контексте раскрытия истории его взаимодействия с другими структурными образованиями социума (исторический аспект), а также с позиции анализа текущей международной ситуации в мире (современное измерение).

Ключевые слова: концепция, господствующая элита, экономика, политика, армия.

Y. Tiapkina

PROBLEM FIELD OF ARMY IN THE CONTEXT OF THEORETICAL HERITAGE OF CH. MILLS

Familiarity with the work of foreign and domestic experts in the research of the problem field of the modern army reflected the fact that out of sight is the scientific legacy of the author of the concept of the ruling elite Ch. Mills. In the context of the development of his theoretical construction certain substantive political and institutional aspects of the existence and functioning of the army as a structural component of modern society were considered. The content of this theoretical construction forms interdependent provisions about the nature and function of a special ruling group, which is considered as a free union of leaders of social institutions dominant in society. By analyzing the main provisions of the concept of the ruling elite, Ch. Mills interprets a number of significant aspects in the development and functioning of the army as one of the leading institutes of modern society.

The researcher considers such aspects as the history of the transformation of the army into one of the leading structural units of the American society, the specifics of the emergence and formation of American society, the peculiarities of the development of the international

situation in the world after the end of the Second World War, the traditions of training and professional development of professional soldiers in modern American society, and so on. Ch. Mills notes that the church and family have significantly reduced their influence on the consciousness of the citizens of the country both at the state and at the personal level, in connection with the emergence of new trends in the life of modern society, and focuses on the fact that mass media have become the leading means the formation of social thought and individual consciousness.

The researcher concludes that the increase in the influence of the military department after the Second World War was not only in the fields of politics, economics, science and education, but also in the area of public opinion formation. That is, such social institutions as church, education, science, mass media and others begin to actively cooperate with the military department in the context of the process that continues the militarization of American society and the growing threat of the emergence of the Third World War.

Key words: concept, dominating elite, economy, policy, army.

Постановка проблеми. Дослідницький інтерес до проблемного поля збройних структур у вітчизняній політичній науці актуалізується, насамперед, двома моментами: по-перше, розбудовою української державності, яка передбачає відповідні зміни у всіх інституціональних структурах суспільства (від інституту економіки до силових відомств); по-друге, швидким зростанням рівня напруженості та конфліктогенності в сучасному просторі існування системи національних держав (однією з яких є Україна).

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблемного поля сучасної армії знайшли певне відображення в публікаціях як зарубіжних – К. Грея, М. ван Кревельда, К. Стивена, Ч. Тіллі, А. Тоффлера, так й вітчизняних фахівців: А. Афоніна, О. Власюка, В. Горбуліна, С. Кононенко, М. Требіната інших [1; 6].

Слід зазначити, що у своїх працях західні вчені при розгляді історії та перспектив розвитку сучасної армії активно звертаються та апелюють до результатів аналізу таких відомих фахівців у сфері проблем війни та миру як К. фон Клаузевіца, К. Райта, Р. Арона, Ж-Б. Дюрозелля та інших полемологів [див., напр., 3–4; 7–10].

Щодо вітчизняних вчених, то, у зв'язку з новими умовами розвитку українського суспільства, з початку 2014 року вони переважно акцентують увагу не стільки на особливостях та перспективах реформування армії, як на

проблемах нового типу воєнних зіткнень (так званих «гібридній війні») та організації й забезпеченні національної безпеки держави за цих нових обставин [див., напр., 1; 6].

Тобто, поза увагою представників системи соціально-політичних знань знаходиться наукова спадщина відомого автора концепції правлячої еліти Ч. Міллса, аналіз публікацій якого свідчить, що саме у контексті його розробки вищезазначеної теоретичної конструкції були розглянуті та проаналізовані певні змістовні політико-інституціональні аспекти існування та функціонування армії як структурної складової сучасного суспільства.

Отже, **мета статті** – уточнити проблемне поле армії у контексті аналізу теоретичної спадщини Ч. Міллса.

Виклад основного матеріалу. Центральну частину теоретичної спадщини Ч. Міллса становить його концепція правлячої еліти.

Згідно з результатами досліджень самого автора, зміст його концепції зводиться до твердження, «що збіг історичних обставин призвів у нашу особливу епоху до утворення сучасної пануючої еліти; що люди, які належать до кіл, що утворюють еліту, ухвалюють у наш час (кожний окремо й усі разом) найважливіші рішення й що внаслідок посилення і централізації наявних нині знарядь влади рішення, які вони ухвалюють, або їх відхилення від відомих рішень спричиняють більш серйозні наслідки й торкаються більш значної маси людей, чим коли-небудь раніше протягом усієї історії людства» [5, с. 58].

Основний зміст цієї теоретичної конструкції формують взаємозалежні положення про природу й функції особливої правлячої групи, яка розглядається як вільний союз керівників пануючих у суспільстві соціальних інститутів – економіки, політики й військового відомства, що виник за нових умов соціально-політичної життєдіяльності американського соціуму 50-х років XX сторіччя.

Цими положеннями є твердження про те, що:

– у певний період розвитку індустріального суспільства спостерігається взаємопроникнення й переплетення інтересів основних сфер громадського життя, що безпосередньо сприяють зміні характеру взаємин між традиційними соціальними інститутами і їх роллю в суспільстві;

– влада найбільшою мірою зосереджується в таких сферах як економіка, політика, армія; інші інститути виявляються в повній залежності від перших структур;

– у конкретний історичний момент офіційні державні лідери, адміністратори корпорацій і військове керівництво поєднуються й створюють формат пануючої еліти;

– свідомість і самосвідомість членів правлячої еліти, визначається в значній мірі не тільки їх станом в основних соціальних інститутах, але й вибраними цінностями, якими вони володіють, та духовним світом, що формується у них під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів;

– у підвалинах розвитку суспільства перебуває протистояння пануючої еліти з представникам іншої частини соціуму, що утворюють так зване «інертне суспільство» [2, с. 83–84].

У межах аналізу основних положень концепції пануючої еліти американський дослідник інтерпретує цілу низку істотних аспектів у розвитку й функціонуванні армії (військового відомства) як одного із провідних інститутів сучасного суспільства.

Зокрема, Ч. Міллс розкриває:

– по-перше, історію трансформації армії в одне із провідних структурних утворень американського суспільства;

– по-друге, механізм активної взаємодії військового відомства із двома іншими соціальними інститутами – економікою та політикою;

– по-третє, функціональний потенціал армії як соціального інституту.

Згідно із твердженнями Ч. Міллса, історію трансформації армії в одне із провідних структурних утворень американського суспільства формують три групи факторів, що пояснюють:

- специфіку виникнення й становлення американської держави;
- особливості розвитку міжнародної ситуації після закінчення Другої світової війни;
- всебічність і унікальність загальної та професійної підготовки військових кадрів.

Специфіку виникнення та становлення американського суспільства, згідно з результатами досліджень Ч. Міллса, становлять:

освоєння територій північноамериканського континенту з їхнім наступним захистом винятково людьми зі зброєю;

традиційне офіційне право на носіння вогнепальної зброї всім громадянам країни;

формування національної пам'яті на засадах введення так званого «світського реєстру» кращих родин США тощо.

«Родини, відзначені внесенням у світський реєстр, – відзначав Ч. Міллс, – характеризуються останнім як сім'ї, які за своїм походженням, або суспільним становищем, або за іншими ознаками, природно входять до складу кращого суспільства якого-небудь окремого міста або низки міст» [5, с. 93].

Особливості розвитку міжнародної ситуації у світі після закінчення Другої світової війни визначаються Ч. Міллсом, виходячи з таких моментів:

- зникнення географічної ізоляваності США;
- мілітаризація всіх сфер життєдіяльності американського суспільства;
- існування «сильних» за військово-промисловим потенціалом держав – сусідів;

виникнення нових видів зброї та технологій враження будь-якої дальності дії (згідно з результатами досліджень Ч. Міллса, «після Другої світової війни загальний напрямок дослідницьких робіт в галузі теоретичних наук визначався виключно військовими завданнями» [5, с. 296]);

загроза виникнення Третьої світової війни – «війни без переможців».

Ч. Міллс стверджує, що традиції підготовки та підвищення кваліфікації професійних військових у сучасному американському суспільстві ґрунтуються на таких моментах:

одночасна підготовка кадрів в економічному, політичному і військовому напрямках;

адаптація цих знань до конкретної професійної підготовки з військової спеціальності;

організація практики та наявність досвіду щодо прийняття відповідальних рішень;

постійний доступ до достовірної міжнародної інформації [5, с. 273].

«З перетворенням Сполучених Штатів у велику світову державу, – стверджував Ч. Міллс, – сфера впливу військового відомства розширилася й люди, що перебувають на вищих щаблях військової ієрархії, проникнули безпосередньо в дипломатичні й політичні кола» [5, с. 114].

Механізм активної взаємодії військового відомства із двома іншими соціальними інститутами соціуму – економікою й політикою, визначається Ч. Міллсом, виходячи з його аналізу змін, що відбулися з усіма структурними утвореннями американського суспільства такого рівня (від держави до церкви) з початку ХХ сторіччя до його середини.

Дослідником відзначається, наприклад, що церква та сім'я суттєво знизили ступінь свого впливу на свідомість громадян країни як на офіційному (державному), так й на особистісному рівні, у зв'язку з виникненням та розповсюдженням нових тенденцій у життєдіяльності сучасного суспільства, зокрема, процесів секуляризації та сексуальної революції.

Засоби масової комунікації (у дослідженнях Ч. Міллса «засоби масового спілкування»), навпаки, перетворилися в провідний спосіб формування суспільної думки й індивідуальної свідомості / самосвідомості. «Масові засоби спілкування, – відзначає американський вчений, – проникнули не тільки в сферу нашого пізнання зовнішньої дійсності, вони

проникнули також і в поле нашого самопізнання. Вони забезпечили нас новими зразками й мірилами, за якими ми уявляємо себе, і вселили нам нові устремління, пов'язані з тим, якими ми прагнули б бути і якими прагнули б здаватися для інших» [5, с. 421].

Американський дослідник робить висновок, про те, що зростання впливу військового відомства після Другої світової війни виявилось не тільки в сферах політики, економіки, науки й освіти, але й в просторі формування громадської думки. Тобто, такі соціальні інститути як церква, освіта, наука, засоби масової комунікації й інші починають активно співпрацювати з військовим відомством у контексті процесу, що продовжує мілітаризацію американського суспільства, й усезростаючої загрози виникнення Третьої світової війни.

Функціональний потенціал армії як соціального інституту в сучасному суспільстві визначається Ч. Міллсом, виходячи з досліджень двох вищерозглянутих аспектів – історичного (особливості трансформації військового відомства) і сучасного (безпосередньо пов'язаного з існуванням поточної міжнародної ситуації у світі).

Із цих позицій передбачається, що функціональні можливості військового відомства в стабільному демократичному суспільстві орієнтовані на:

- збереження недоторканності державних кордонів, забезпечення державного суверенітету країни;
- забезпечення й підтримку панування певної соціальної групи – пануючої еліти;
- сприяння розвитку й реалізації соціально-економічного потенціалу держави;
- підтримку політичної стабільності в суспільстві;
- здійснення процесу нормативної соціалізації громадян держави;
- формування лояльної щодо політики, яку здійснює держава, громадської думки.

Слід зазначити, що, згідно твердженням самого автора цього варіанта теоретичних побудов, ним був розроблений саме «робочий проект» функціонування та динаміки соціально-політичної структури соціуму, перевірений на реаліях американського суспільства. Але практика розвитку системи світових співтовариств із другої половини XX століття підтвердила її теоретичну спроможність для інших національних держав.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати уточнення проблемного поля армії у контексті аналізу теоретичної спадщини Ч. Міллса, дозволяють стверджувати, що для подальших досліджень цього інституціонального елементу суспільства доцільно орієнтуватися на такі твердження американського вченого. А саме:

– армія як соціальний інститут має власну логіку розвитку, яка визначається, зокрема, ступенем напруженості у стосунках між державами світу та рівнем підготовки військових кадрів;

– рівень ефективності трансформації збройних структур слід розглядати та прогнозувати у межах аналізу змін, що відбуваються у динаміці та функціонуванні, насамперед, економічної та політичної сфери суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці / О. С. Власюк. – К.: НІСД, 2016. – 528 с.
2. Денисенко И. Д. Эволюция теории конфликта в современной западной социальной философии / И. Д. Денисенко. – Харьков: ОВС, 2002. – 299 с.
3. Кревельд М. ван. Расцвет и упадок государства/ Мартин ван Кревельд; [пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова и А. Макеева]. – М.: ИРИСЭН, 2006. – 544 с.
4. Кревельд М. ван. Трансформация войны / Мартин ван Кревельд; [пер. с англ.]. – М.: Издательство «Альпина», 2005. – 344 с.
5. Миллс Ч. Р. Властвующая элита / Ч. Р. Миллс ; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. – 543 с.
6. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: ІСД, 2017. – 496 с.
7. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. 990–1992 гг. / Ч. Тилли. – М.: Территория будущего, 2009. – 328 с.
8. Тоффлер Э. Война и антивоенная / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер ; [пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2005. – 416 с.
9. Creveld M. van. The Age of Air Power / Martin van Creveld. – New York: Public Affairs Press, 2011. – 234 p.

10. Gray C. S. Airpower for Strategic Effect / Colin S. Gray. – Alabama: Air University Press, Air Force Research Institute, Maxwell Air Force Base, Alabama Air, 2012. – 367 p.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2018